

KEMAL TAHİR VE BATILAŞMA

Erem SARIKOCA*

ÖZ: Kemal Tahir, Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri olmasının yanı sıra düşünce dünyasının da etkili düşünce üreticilerindedir. Öyle ki O'nun düşünceleri kendisinin vefatından sonra da toplumsal düşünce dünyamızı etkilemeye devam etmiş, sosyoloji geleneğimizde bir akımın temellerini oluşturmuştur. Kemal Tahir'in üzerinde durduğu konulardan biri de Türkiye'nin Batı(lı)laşması sürecidir. Kemal Tahir, bu sürece eleştirel yaklaşır ama O'nun yaklaşımı diğer eleştirel yaklaşımlarda gözlenebileceği gibi yüzeysel ve şekilsel değil, kendi düşünce akışı içerisinde sağlam toplumsal temellere dayalı bir eleştiri denemesidir.

Anahtar Kelimeler: Doğu-Batı çatışması, Batılaşma, Toplum farklılaşmaları.

Kemal Tahir and Westernization

ABSTRACT : Kemal Tahir is one of the important names of Turkish literature as well as one of the influential thought producers of the world of thought. So much so that his thoughts continued to influence our world of social thought after his death, forming the foundations of a movement in our sociology tradition. One of the issues that Kemal Tahir focuses on is the process of westernization of Turkey. Kemal Tahir approaches this process critically, but his approach is not superficial and formal as can be observed in other critical approaches, but an attempt at criticism based on solid social foundations in his own flow of thought.

Keywords: East-West Conflict, Westernization, Community differentiation

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, eremsarikoca@mynet.com, ORCID: 0000-0001-8604-5004.

Giriş

Kemal Tahir'in adı geçtiğinde ilk akla gelen Türk Edebiyatı'nın en önemli isimlerinden biri olduğu gerçeğidir. Fakat Kemal Tahir'in önemi onun sadece sanatçı kimliğinden kaynaklanmaz. Türk romanının bu özel kahramanını sadece edebiyatçı olarak tanımlamak ona yapılan önemli bir haksızlık olur. Kemal Tahir, sanatçı kimliğinin ötesinde yaşadığı dünyayı ve toplumu anlamaya çalışan bir düşünce adamıdır. Öyle ki O'nun düşünceleri ve yaklaşım biçimi gerek sağlığında gerekse ölümünden sonra kuşakları etkilemiş hem eleştirilmiş ve yerilmiş hem de benimsenmiş ve savunulmuştur. Kemal Tahir, düşüncelerini ve teorilerini romanları aracılığıyla aktarmayı ve tartışılmayı başaran bir düşünür ve edebiyatçıdır. Bu durumu O'nun kendi deyimiyile ifade etmek gerekirse Kemal Tahir "*bir şair sosyologdur*"¹.

Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi, Kemal Tahir yaşamı boyunca edebi eserleri de dahil tüm çalışmalarında toplumu anlamaya, açıklamaya ve sorunlarına çözüm önerileri getirmeye çalışmıştır. Bu çalışmalarının sonucunda Kemal Tahir, toplumların tek bir gelişim çizgisini takip etmediklerini, farklı toplumsal üretim/bölüşüm modelleri geliştirdiklerini ve buna bağlı olarak genel hatlarıyla da farklılaştıkları düşüncesini benimsemiştir. Bu arada hemen vurgulamalıyız ki, Kemal Tahir kimliğini tanımlamak için gerekli olan özelliklerden biri de onun toplumbilimciliğinin yanı sıra Marxist düşüncelyi benimsemesidir.

Böylesi bir çaba içerisinde olan Kemal Tahir'in toplumsal yaşamımızın önemli bir sürecini işgal eden Batılılaşma (Batılaşma-Baticılaşma) sorunuyla ilgilenmemesi düşünülemez elbette. Hemen vurgulamalıyız ki Kemal Tahir bu sürece karşıdır. Ancak onun Batılaşmaya karşı çıkışı günümüzde yaygın olarak gözlenen biçimsel-şekilsel bir karşı çıkış değil, kendi düşünce çizgisine göre tutarlı bir karşı çıkıştır.

Toplum Farklılaşmaları

Aydınlanma ile birlikte düşünce dünyasında hâkim olan ilerleme anlayışı, bütün toplumların aynı gelişim çizgisinin farklı evrelerinde olduklarını, ilerlemenin tek yönlü bir gelişim olduğu düşüncesine sahiptir. Günümüzde de kabul gören gelişmiş, az gelişmiş, gelişmekte olan ülkeler kavramlaştırması da bu düşüncenin bir varyantıdır. İlerlemenin tek bir gelişim çizgisi üzerinde gerçekleştiğine karşı düşünceler üretenlerin en önemlilerinden biri Karl Marx olarak görülür. Marx'ta başlangıçta klasik yaklaşımı benimsemiş olmakla birlikte zaman içerisinde ilerleyen çalışmalarıyla bu düşüncesini değiştirmeye başlamış, farklı toplumlar için farklı üretim ilişkileri içeren bir toplumsal evrim düşüncesini biçimlendirmiştir. Ancak Marx'ın temel sorunu klasik merkezi-Batı Avrupa toplumlarında kapitalizmin gelişimi ve bunun gelecekteki sonuçları ve aşılması olduğundan farklı üretim ve toplum modelleri üzerine fazla eğilememiştir. Yine de Marx'ın çalışmaları bir yol gösterici olarak oldukça önemlidir. Kemal Tahir, Marx'ın ATÜT (Asya Tipi Üretim Tarzı) kavramından etkilenmiş ve bu açıklama biçiminin bir uyarlamasını kendi çalışmalarının merkezine yerleştirmiştir.

Marx'ın düşüncelerinden yola çıkan Kemal Tahir, toplumların üretim ilişkilerine bağlı olarak iki ana grupta sınıflandırılabileceğini düşünür; Doğu ve Batı toplumları. Yine Marx gibi bu ayrımın nedenlerini altyapısal gelişmelerde, üretim ilişkilerinde, üretim ilişkilerinin gelişimini ve farklılaşmasını ise coğrafi etkenlere bağlar. Ancak hemen vurgulanması gereken bir nokta, temelde coğrafi özelliklere dayansa bile bu ayrımın (doğu-Batı ayrımı) coğrafi konumlamayla ilgili olmamasıdır. Yani başka bir deyişle bu ayrım toplumların yer

¹ İsmet Bozdağ. *Kemal Tahir'in Sohbetleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1980, s. 101.

yüzünde yerleştikleri konumla değil üretim ve mülkiyet özelliklerine göre tanımlanır Kemal Tahir'e göre. Mülkiyet ilişkileri açısından da toplumları genel olarak iki ilişki türüne göre sınıflandırmak olasıdır; ortak mülkiyetin hâkim olduğu toplumlar ve ortak mülkiyetin özel mülkiyetle birlikte var olduğu toplumlar.² Bu bağlamda ele alındığında, örneğin Japonya bir Batı toplumu özelliklerini sergilerken, Güney Amerika uygarlıklarının bazıları ise doğu toplumlarının mülkiyet ve üretim ilişkilerine sahiptirler. Vurgulanması gereken bir başka önemli nokta ise uygarlığın dıştan gelen etkiler olmadan kendiliğinden ortaya çıktığı bölgelerin tamamının doğu toplumlarının özelliklerini taşıyan yerler olduğudur. Işık gerçekten de doğudan yükselir. İlk uygarlık merkezleri genel olarak ele alındığında, karşımıza çıkan bölgeler Mısır ve Mezopotamya, Çin ve Güney-Orta Amerika'dır.³

Kemal Tahir'e göre Anadolu coğrafyası ve burada kurulan, gelişen devletlerde doğu toplum düzenine uyan devletler olmak zorundadırlar. Bu yüzden Batılaşma, O'nun düşüncesine göre, zorunlu olarak ortaya çıkan bir toplum ve üretim-mülkiyet düzeninden bunun tam tersi olan bir biçime dönüşmeyi gerektirir. Biraz daha ayrıntı vermek gerekirse, Batı tipi toplumların özellikleri Marx'ın toplumsal evrim aşamalarına bağlı kalan Kemal Tahir'e göre şunlardır: Batı toplum tipi başlangıçta köle emeği üzerine kurulmuştur. Bu üretim biçimi iktisadi olarak avantajlar sağlasa da kendi içerisinde bir çekişme ve çelişki yaratmış, insanlar arasındaki eşitsizliğin kurumsallaşmasına neden olmuştur. Toprağa bağlı üretimin gelişimiyle ortaya çıkan feodal yapı bu iç çelişkileri gidermemiş, aksine daha da kökleşmesine neden olmuştur. Feodalite kendi içerisindeki çelişkiler sayesinde bir burjuva sınıfının gelişimini sağlamış ve oluşan bu yeni toplumsal sınıf bireysel girişimcilik, sermaye yatırımı ve bunların doğal sonucu olarak ortaya çıkan rekabete dayanarak güçlenmiştir. Burjuvazinin güçlenmesi feodal düzen ve onun seçkin sınıfı olan aristokrasinin ortadan kalkmasını sağlamıştır. Ama burjuvazi aristokrat sınıfın yerini almış ve ayrımcı-eşitliksiz toplum düzeninin devamını sağlamıştır. Üstelik içerisinde bulunulan dönemin (coğrafi keşifler vb.) ve üretim modelinin tarımdan sanayi üretimine dönmesinin (ham madde ve pazar gereksinimi) sonucunda bu sömürücü düzen sadece Batıyla sınırlı kalmamış dünyanın geri kalanına da yayılma olanağı bulmuştur. Sonuç olarak Kemal Tahir'e göre Batı tarihi bu açıdan bakıldığında sınıf çatışmalarının tarihi olarak karşımıza çıkar. Bu toplum modelinde bütün üst yapı kurumları ekonomik temel üzerinde gerçekleşen sınıf çatışmasının ürünüdür. Kemal Tahir'e göre bu açıdan bakıldığında, Batı toplumlarının tarihinde din toplumu uyutmak için kullanılan bir afyon, devlet ise bir sınıfın diğerini ezmek için kullandığı bir araç olarak karşımıza çıkar.⁴

Bu yaklaşım klasik Marxist yaklaşımla benzerlik gösterir. Ancak Kemal Tahir'in klasik şablondan ayrıldığı nokta doğu toplumlarını açıklama çabası sırasında karşımıza çıkar. O'na göre doğu toplumlarının özellikleri şöyle sıralanabilir: doğu toplumları, Batıdaki gibi köle emeği, toprağa bağlı köylü, gündelikçi iş gücü basamaklarına ayrı ayrı geçmemişlerdir. Bu toplumlarda dış görünüşteki ağır despotluğa karşın insanın insanı köleleştirmesinden önceki insana yakışır yaşam tarzına daha yakın bir yaşam söz konusudur. Bu toplumlarda da çoğu zaman iç içe geçmiş olarak köle kullanımı, toprağa bağlı köylü, gündelikçi iş gücü iş bölümünün olağan sonucu olarak gelişen zenginlik farkları gözlenir. Ancak doğu toplumlarında bu tür ekonomik etkenler Batıda olduğu gibi sırayla hakim üretim biçimleri haline dönüşmemiş, sırayla birisi diğeri tarafından ekarte edilmemiştir. En önemlisi de doğu

² Baykan Sezer. *Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1978, s. 19.

³ Henri Frankfort. *Uygarlığın Yakın Doğu'da Doğuşu*. Çev: Alaattin Şenel. Ankara: Verso-İmge Yayınları, 1989, s.39-40.

⁴ Kemal Tahir. *Notlar: 10 Osmanlılık/Bizans*. Yayına hazırlayan: C. Yazoğlu. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1992 s. 303-304.

toplumlarında coğrafya koşulları yüzünden ekonominin temel dayanağı olan toprak mülkiyeti bireysel mülkiyet haline gelmemiş, bu yüzden de zaman içerisinde belli ellerde toplanmamıştır. Doğu toplumlarında devlet toplumdan önce gelir. Devlet otoritesinin kurulması insanların onun etrafında toplanmasını sağlar. Bunun nedeni doğu coğrafyasının geniş ve hemen üretime hazır olmayan topraklarının merkezi bir iktidar ve organizasyon olmadan gerekli üretimi sadece bireysel emekle sağlamamasıdır. Bu yüzden bu toplumlarda bireysel mülkiyet değil kamu mülkiyeti anlayışı hakimdir. Doğu toplumlarında devleti kuran ve ele geçiren bir toplumsal sınıf olmadığı için Batıdaki gibi bir sınıf devleti de söz konusu değildir. Batı toplumlarında kişisel mülkiyet kutsal görülürken sermayenin (toprak mülkiyeti ya da kapital) tek ellerde toplanması da doğal görülmektedir. Doğu toplumlarında ise devletin en önemli görevi var olan zenginliklerin bireylerin elinde toplanmasını önlemektir.⁵ “Batıda devlet, sırasında bir sınıfın öteki sınıfı ezmek için kullandığı araç haline geldiği halde, (Doğu’da) devlet ana ödeviyle toplumu ihya edicidir. Yani Batı’da devletin olmadığı zamanlar toplumlar var olmuşlardır ama, Doğu’da devletsiz toplum görülmemiştir. (Doğu’da)..... devlet toplumun var olma yok olma şartıdır.”⁶

Kemal Tahir’e göre Batı ve doğu toplumları arasındaki önemli farklardan biri de hukuk anlayışında kendini gösterir. Doğulu devlet kendisi dışında hiçbir birey ya da grupta zenginliğin artmasına izin vermez. Bu nedenle “Merkezi-bürokrat, ‘Despotik’ Doğulu devletle, kişilerde biriken zenginlik çelişme halinde bulunur. Bu çelişme, iki taraf içinde var olmak veya yok olmak çizgisine dayanmış durduğu için Batılı anlamda hukuk devleti kurulamaz, kurulmaya çalışılsa da sürekli yaşayamaz”⁷. Batı anlamında bir hukuk devletinden söz edebilmek için toplumda toplumsal-ekonomik sınıfların oluşması, bunları karşılıklı birbirlerini dengelemesi ve toplumsal baskı unsurları oluşturması gereklidir. Devlet, böylesi bir toplum yapısı içerisinde çatışan sınıf çıkarları arasında dengeyi sağlamayı temel amaç olarak görmelidir. Bu anlayışta devlet, sınıf çatışmasının sınırlarını belirleyebilmek için kuralları belirlemeli, bireysel mülkiyet bireysel güvenliği koruma altına almalıdır. Oysa doğuda devletin temel görevi sınıflar arasında hakemlik değil, üretim için gerekli koşulları sağlamaktır. Doğuda toplumun varlığının ön koşulu olan devlet, Batıdaki modeline göre olağanüstü yetkilere sahiptir. Doğuda Batıya benzer mülkiyet anlayışı ve toplumsal sınıfların olmayışı, toplumsal çatışmayı devletin kendisinde topladığı zenginlikten pay kapma kavgasına dönüştürür. Bunun sonucunda bireylerde biriken zenginliğin kaynağı devlet olduğundan, devlet kendisine tehdit olduğunu düşündüğünde ya da bir ekonomik sıkıntı durumunda bireylerin elinde olan birikime sorgusuz sualsiz el koyma hakkını kendinde görür. Batı açısından bu durum ancak “devletin despotluğu” “hukuksuzluk” ya da “iç talan” gibi kavramlarla ifade edilir. Oysa doğu devlet anlayışında bu durum normal ve varlığını sürdürmenin bir koşulu olarak görülür⁸

Üstelik bu iki toplum modeli arasında ana hatlarından biraz söz ettiğimiz sayıca çok daha arttırılabilecek farklılıkların dışında çok daha derin bir çelişki de vardır. Uygurluk sürecine önce başlayan ve üretim ilişkilerini düzenleyen doğu toplumları bunun sonucunda elde ettikleri artı ürün sayesinde ellerinde oldukça fazla zenginlik biriktirme şansına da sahip olmuşlardır. Batı toplumları kendi iç organizasyonlarını kurdukları andan itibaren bu zenginlikten pay alma peşine düşmüşlerdir. Bu çaba bazen ticaret yoluyla bazen de güç kullanımı ve emperyalizm biçiminde karşımıza çıkar. Buna karşılık doğulu toplumlarda kendilerini savunma çareleri aramışlar ve bu durum doğu-Batı çatışması olarak kavramsallaştırılan tarihi sürecin başlamasına neden olmuştur. İşte Türkiye, tarih boyunca

⁵ Age. S. 304-306.

⁶ Kemal Tahir. *Yorgun Savaşçı*. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1975, s.172.

⁷ Kemal Tahir. *Notlar: 10 Osmanlılık/Bizans*, s. 325.

⁸ Erem Sarıkoca. “Kemal Tahir ve Toplum Yapıları”. İstanbul: Biyografya, sayı 4, 2004, s. 49.

bu çatışmanın süre geldiği bir coğrafi konumdadır. Üstelik Türkiye, tarihiyle bu çatışmanın-mücadelenin de açıkça tarafıdır. Anadolu Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin tarihi bir anlamda bu çatışmanın da tarihinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Doğu-Batı çatışması sadece bir sıcak savaş durumunu tanımlamaz, bu çatışma üretim ilişkileri, mülkiyet ilişkileri, toplum tasarımı ve insanı ele alış biçimlerini de kapsayan son derece kompleks ve karmaşık bir süreçtir. Bu bağlamda Batılılaşma, sadece bir modernizasyon projesi değil aynı zaman da bütün bir yapıyı ve anlayışı da değiştirmek anlamına gelmektedir Kemal Tahir'e göre. Çünkü Anadolu'da kurulan gerek Anadolu Selçuklu, ve gerek Osmanlı devletleri ortaya çıkış koşulları ve kuruluş dinamikleri göz önüne alındığında Batıya karşı doğuyu savunma işlevini üstlenmiş yapılardır.

Batılılaşma

Kemal Tahir özellikle Osmanlı devletine ve onun cumhuriyete miras kalan Batılılaşma eylemlerine odaklanmıştır. Kemal Tahir Osmanlı devletinin tarihinde iki biçimde Batıya yöneldiğinden söz eder. Bunlardan birincisi, devletin düşünce ve teknoloji açısından güçlü olduğu, içeriden dışarıya doğru yönelen ve ele geçirdiği topraklarda Batıyı dönüştüren bir Batıya yönelmedir. İkinci Batıya yöneliş ise devletin güçten düştüğü, düşünce ve teknik açısından Batının çok gerisinde kaldığı bir dönemde gerçekleşmiştir. Osmanlı devletinin Batıya yönelmesinin birinci aşaması toprak kazanımlarına ve zaferlere dayanırken, ikinci evre bunun tam aksine mağlubiyetlere ve toprak kayıplarına dayanır. Bir kurtuluş çaresi olarak Osmanlı devleti, kendi özelliklerini bırakıp tam olarak olamayacağı bir dönüşüme girmiştir⁹. Bu Batıya yönelmelerin birincisi gönüllü ve hevesli, ikincisi ise zorunluluktan ortaya çıkan ve pek de istenmeyen eylemler olarak gerçekleşmiştir.

Kemal Tahir' göre Osmanlı devleti, varoluş amacı doğuyu Batıya, Batı yağması ve sömürüsüne karşı korumak olan bir doğu devletidir. Yazara göre Osmanlı devlet düzeni, klasik ATÜT düzeninden farklılaşmış, kendine özgü bir yapıyı üretmiş olan bir bozulmuş ATÜT düzeni, yazarın deyimiyle "kerim devlet"tir. Böylesi bir toplumsal-kurumsal düzenin kendiliğinden, gönül rızasıyla var oluş amacına aykırı bir başka devlet-toplum modeline dönüşmesi söz konusu olamaz elbette. Bu yüzden Kemal Tahir, Osmanlı Batılılaşmasını bir zorunluluk ve devleti kurtarma girişimi olarak görür. Bu nedenden dolayı da Osmanlı devleti Batılılaşmayı, mümkün olduğunca az, devleti kurtarmaya yetecek kadar kısım kısım gerçekleştirmeyi denemiştir. İşin ilginç yanlarından biri de Batı toplumlarında monarşiler ve hükümdarların büyük çoğunluğu tutucu, düzenin değişimine karşı ve muhafazakarken, Osmanlı değişiminin öncülüğünü bizzat padişahların yapmasıdır. Batıda, toplumsal değişim yine toplumsal sınıfların zorlamasıyla yönetimin karşı çıkmasına rağmen gerçekleşirken, Osmanlı devletinde durum tam ters yönde gerçekleşmiştir. Burada yönetim ve özellikle hükümdar değişimi sağlarken bu duruma belli ölçüde karşı çıkan toplumsal yapı yani halk olmuştur. Kemal Tahir'e göre kendi toplumundan istek gelmemesine rağmen hükümdarların ve yöneticilerin bir kısmının devletin ancak bu şekilde kurtulabileceğine inanmaları Osmanlı devletinin yıllarca karşı koyduğu Batı modelini kabullenmesinin temel nedenidir.¹⁰ Yine bu nedenden ötürü Osmanlı hükümdarları çağdaşlarının tutuculuğunun yanında ilerici görünürler.

Gerekli olduğu kadar Batılılaşmak düşüncesine sahip Osmanlı devleti, başlangıçta sadece teknik alandaki yenilikleri alıp Batının "kültürünü" almamak düşüncesini benimsemiştir. Bu düşünce yapısı hala Türkiye'de taraftar bulabilen bir yaklaşımdır.¹¹ Ancak kısa bir süre sonra

⁹ Bayram Kaçmazoğlu. *Kemal Tahir ve Batılılaşma Eleştirisi*. Kemal Tahir 100 Yaşında. Editörler: Ertan Eğribel, M. Fatih Andı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2010, s. 293.

¹⁰ Kemal Tahir. *Yorgun Savaşçı*. s. 172.

¹¹ Bayram Kaçmazoğlu. s.288-289.

uygulamada bu durumun gerçekleşemeyeceği anlaşılmıştır. Kemal Tahir'e göre Osmanlı yöneticileri, Batı karşısında geri kalmışlığın nedeninin sadece teknik ilerlemeler olmadığını, bu ilerlemeleri sağlayan insan tipi ve düşünce yapısından kaynaklandığını anlamışlar ve bunun sonucunda Batı tipi insan yetiştirme uğraşına girmişlerdir.¹² Yazara göre bu çabanın bir başka nedeni ise artık devletin gelirlerinin devletin sorumluluklarını karşılamada yetersiz kalmasıdır. Çözüm olarak Batı toplumlarında olduğu gibi sorumluluk toplumsal sınıflara bırakılmak istenmiş, ancak toplumsal yapının bu sınıfları üretmediği görülmüştür.¹³ Kemal Tahir'in düşüncesine göre "*Batılılaşma Batılı olmayan bir toplumun kendi benliğinden vaz geçerek, ondan büsbütün sıyrılarak başka bir şey olmaya çabalaması, yani imkansız zorlamasıdır.*"¹⁴

Osmanlı devletinin Batı tarzı toplumsal sınıflar yaratma çabası özellikle burjuvazi geliştirme üzerine odaklanmıştır. Ancak Batıdan tamamen farklı bir toplum düzeninde yaşayan Osmanlı toplumunun bu sınıfı oluşturacak deneyimi ve birikimi yoktur. Bu nedenle yapılan girişimler devlet eliyle zengin yaratmadan öteye gidememiştir. Kemal Tahir'e göre devlet eliyle burjuva yaratmaya çalışıldığında bu, devlet eliyle birilerini zenginleştirir, oysa zengin ile burjuva aynı şey demek değildir.¹⁵ Burjuvazi, Batı düzeni içerisinde feodal yapı ve aristokraziyle mücadele içerisinde var olur. Bu sınıfın temel özelliği sermayesini yeni yatırımlara dönüştürmesidir. Mücadele içerisinde geliştiğinden (en azından kendisi için) her zaman özgürlükten yana olmuştur. İnandığı ekonomik düzen ve ilke olarak devlet müdahalesinden uzak, rekabetçi bir düzen ister. Elbette tekelleşme eğilimi vardır ama rekabet sayesinde bu durum büyük oranda engellenir. Oysa devlet eliyle burjuvazi yaratma çabası içerisinde ortaya çıkan zenginlerin özellikleri bir hayli farklıdır Kemal Tahir'e göre. Devlet eliyle yaratılan zenginler aralıksız devletin desteğine gereksinim duyarlar. Devletin kendisi için çalışmasını, ekonomik tehlikeleri ve rekabeti ortadan kaldırmasını isterler. Tekel olmaktan yanadırlar. Devletin gerektiğinde oluşacak zararları karşılamasını ve kendilerini korumasını beklerler. Bu tür zenginler kazançlarını yatırıma dönüştürmekten uzaktırlar ve sadece devlet yanlarında olduğu sürece var olabilirler.¹⁶

Kemal Tahir, Batı burjuvazisiyle Türkiye'deki zenginleştirilen bireyler arasındaki farkları etraflıca açıklar. Batıda devlet burjuvazi tarafından ele geçirildikten sonra bir sınıf devletine dönüşür. Bu devlet kapitalizmi destekler, kapitalist düzenin yerleşmesi ve burjuvazinin lehine koşulların oluşması için gerekli düzeni sağlar. Bu düzen kurulduktan sonra Batı toplumlarında günümüzde serbest piyasa adı verilen düzenlemelerin çekirdekleri gelişir, devletin ekonomiye etkileri sınırlandırılır. Türkiye'de ise durum farklıdır. Öncelikle zenginlik devlet eliyle bireylere aktarılır. Zenginleşen bu bireyler daimi bir şekilde arkalarında devlet desteği ararlar. Devlet desteği olmadan yatırım yapmaya yönelmezler. Rekabet yerine pazarları bölüşüp paylaşmak onlara daha cazip gelir. Batıdaki burjuvazi gibi devleti ele geçirmeyi düşünmezler bile. Sonuçta bunlar devlet eliyle var edilen ve yine devlet sayesinde varlıklarını sürdürebilen bir tür devlet memuru haline gelirler.¹⁷ Dolayısıyla Türkiye'de kapitalist bir toplum yapısı oluşturabilmek için yapılan çalışmalar devlete bağlı ve devletten geçinen asalak bir zenginleşme ve yıllar süren boş bir emek haline gelmiştir.

Osmanlı devletinde bu çabanın beyhudeliğini anlamak için tarihe bir göz atmak yeterlidir. Cumhuriyete miras kalan Osmanlı kurumları durumun vahametini açıkça sergiler.1830 Tanzimat Fermanı'nı başlangıç kabul edersek Osmanlı devletinde 1915

¹² Kemal Tahir. *Notlar 10 Osmanlılık/Bizans*. S. 314.

¹³ Kemal Tahir. *Yorgun Savaşçı*. S. 174.

¹⁴ Kemal Tahir. *Notlar: Batılılaşma*. Yayına hazırlayan: C. Yazoğlu. İstanbul: Bağlam Yayınları. 1992, s. 13.

¹⁵ Kemal Tahir. *Kurt Kanunu*. Ankara. Bilgi Yayınevi, 1972,s. 138.

¹⁶ Kemal Tahir. A.g.e. s. 138-139.

¹⁷ Kemal Tahir. *Notlar:Sosyalizm, Toplum ve Gerçek*. C. Yazoğlu. İstanbul: Bağlam Yayınları. 1992, s. 188.

gelindiğinde aradan geçen yetmiş altı yıllık süreçte ortaya konabilen sanayi kuruluşu sayılabilecek (bunların çoğu atölye boyutunda olmakla beraber) 386 kuruluşta toplam 76,216 işçi çalışmaktadır. Devlette temel sanayi geliştirilememiş, üretim alanları arasında bağlantı kurulamamıştır. Osmanlı üretiminin önemli sektörlerinden biri olan dokumacılık bile, sanayi devrimi sonrasında girdiği krizden çıkamamıştır. Osmanlı devletinde üretilen pamuğun onda sekizi dışarı hammadde olarak satılmakta, sadece yüzde 18,6'sı iç piyasaya iplik olarak verilmektedir.¹⁸ Yetmiş altı yılda başarılabilen ancak bu olmuştur.

Kemal Tahir'in Batılaşmaya yönelik eleştirileri Türkiye'nin toplumsal yapısının sadece Batının kapitalist sistemine uyumsuzluğuyla sınırlı değildir. Bu eleştiriler, Batının bir diğer yüzü olarak ele alınması gereken sosyalist düşünceyi de kapsar. Daha önce Kemal Tahir'in Marxist düşünceyi benimsediğini vurgulamıştık. Bu, O'nun çelişkili düşünceler içerisinde olduğu anlamına gelmemelidir. Kemal Tahir, Marxist'tir ama onun anlayışı birebir Batı için üretilmiş bir düşünceyi Türkiye'ye aktarmayı kabul etmez. Kemal Tahir, Türkiye'de sosyalizmin de Batı temelli bir ideoloji olarak toplumsal yapı ve tarihsel geçmiş dikkate alınmadan temsil edildiğine inanır.

Sosyalizm düşüncesi, kökleri çok eski devirlere uzanan bir eşitlik ve adalet projesidir. Ancak modern anlamda bir ideoloji olması kapitalizme benzer biçimde özellikle sanayileşme devriminin yanı sıra gelişmiştir. Sosyalizm kavramı "bilimsel sosyalizm" olarak düzenlendikten sonra çok daha etkili bir yaklaşım biçimi haline gelmiştir. Bu gelişme, sadece kavramın çok daha iyi tanımlanmasından değil, Batı dünyasında toplumsal koşulların bu düşüncenin gelişimine çok uygun bir ortam sağlamasının da bir sonucudur. Sosyalizm de kapitalizm gibi sınıf temelli bir açıklama biçimidir. Kapitalizm nasıl burjuva sınıfıyla birlikte var olduysa sosyalizm de sanayileşmenin oluşturduğu yeni bir toplumsal sınıfla, işçi sınıfıyla (proletarya) biçimlenecektir. Sosyalizmin gelişimi için öncelikle burjuvazinin ve sanayileşmenin varlığı ve bunların etkisiyle sanayi üretiminde emeğini sunan çalışanların ortaya çıkması gereklidir. O halde sosyalizmin varlığı için sanayi kapitalizminin gelişimi kaçınılmazdır.¹⁹

Kemal Tahir'e göre sosyalizm de Batı toplumlarının sınıflı yapısının bir sonucudur. Türkiye'nin toplumsal yapısı göz önüne alındığında, nasıl burjuva oluşturularak kapitalist Batılaşma gerçekleştirmek sorunluysa, aynı biçimde olmayan sınıfsal temeller üzerinden sosyalist düşünceyi geliştirmek de sorunludur. Türkiye'de sosyalist düşüncenin çekirdekleri kendisini İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonraki kısa süreçte gösterir. 1908 yılından sonra canlanan Osmanlı düşünce dünyasında Batıdan gelen sol düşünceler de kendisine yer bulur. Ancak bu düşünceler eğitimli aydınlar tarafından dile getirilse de toplumda sayıca zaten çok az olan işçiler arasında bile pek de etkili olmaz. 1913 tarihinde İttihat ve Terakki partisinin iktidara gelmesiyle de etkinliğini önemli ölçüde yitirir.²⁰ Bu yaklaşımlarında Osmanlı toplum yapısında onlara toplumsal destek sağlayacak temelleri yoktur.

Osmanlı devletinde başlayarak Cumhuriyetle birlikte devam eden sol düşünce hareketlerinin de asıl sorunu Batı da üretilen ve Batının toplumsal koşullarına göre biçimlenen bir düşünce akımını, diğer Batı kökenli düşünce akımlarında olduğu gibi kabul etmeleri ve benimsemeleridir. Türkiye'de sol akımları benimseyen aydınların da yaptığı şey, diğer Batılaşma yanlısı düşüncelerin yaptığından farklı değildir, sonuçta onlar da Batılaşmanın farklı bir yaklaşımın benimsemekten başka bir şey yapmamışlardır.

Kemal Tahir'in gözünde Batılaşmayı burjuva yetiştirmek olarak görenlerle sosyalizmi Türkiye'ye yerleştirmek isteyenler arasında yanılmış olmak açısından bir fark yoktur. Liberal

¹⁸ Ali Gevgilili. *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar*. İstanbul. Bağlam Yayınları, 1989, S.32.

¹⁹ Kemal Tahir. *Notlar: Sosyalizm, Toplum ve Gerçek*. S268.:

²⁰ Mete Tunçay. *Türkiye'de Sol Akımlar*. İstanbul. BDS Yayınları, 1991, s. 29.

Batıcılar, devlet eliyle burjuva yaratmak isterken sosyalist düşünceyi benimseyenler de Türkiye’de burjuva sınıfını var sayarak onun karşısında işçi sınıfını savunma çabasına girmişlerdir. Kemal Tahir’e göre Batıya hizmet edenlerin kapitalisti ile sosyalisti arasında hiçbir fark yoktur.²¹ Kemal Tahir, sosyalistlere bu eleştirileri yöneltir ama kendisi için de çağdaş dünyada insanı insanca yaşatabilecek tek sistem sosyalizmdir. Ancak O’nun anladığı sosyalizm Batı için düşünülmüş, bir bakıma sömürüyü bir zaman daha sürdürecektir bir sosyalizm değil, her çeşit sömürüyü ortadan kaldıracak bir sosyalizmdir.²²

Kemal Tahir, bir başka iddiayı da ortaya atar; O’na göre Osmanlı devleti zorunlu olarak Batılılaşmaya yöneldiği dönemde bir başka alternatif olarak uygulanan (pratikte var olan) bir sosyalizm denemesiyle karşılaşsaydı, devleti kurtarmak için yönelimini kapitalist Batılılaşma yerine bu yeni akıma çevirirdi.²³ Elbette bu anlayışta yine devlet eliyle, topluma dayanmadan, tepeden inme, bir şekilde uygulanırdı ama en azından toplumun özelliklerine uygun olacaktı.²⁴ Çünkü Osmanlı devletinin klasik örgütlenmesi zaten bütün üretim araçları üzerinde devletin kontrolünü öngörüyordu. Sanayileşme öncesi temel üretim aracı olan toprak zaten devletin malıydı. Benzer biçimde tophaneler, dökümhaneler ve tersaneler gibi nispeten çok sayıda insanın çalıştığı işletmeler de tamamen devletin kontrolündeydiler. Devlet, esnaf teşkilatları (Ahi Birlikleri ve loncalar) aracılığıyla pazarı da kendi kontrolü altında tutmaktaydı. O halde bu düzenin kendi iç yapısıyla çok da çelişmeden ekonomik anlamda sınıf temelli değil ama bir devlet sosyalizmine dönüşmesi klasik Batılılaşma yaklaşımından çok daha kolay gerçekleşebilirdi.

Sonuç

Kemal Tahir, her halükârda kuramların Batı da oluştuğu biçimiyle aktarılmasına karşıdır. O, her zaman düşüncelerin toplumun özgün koşullarına göre uyarlanması gerektiğini vurgulamıştır. Bu yüzden sosyalizmin de olumlu sonuçlar verebilmesi için toplumun koşullarının iyi bilinmesi ve buna göre düzenlenmesi gerektiğini vurgular. Bu gerçekleştirilmezse sosyalist olduğunu öne süren bir ülke uzun zaman bir başka ülkenin uydusu olmaktan ve kontrol edilmekten kurtulamaz. Böyle bir toplumda sömüren sınıfların yerini sömüren bir bürokrasi alır.²⁵

Kemal Tahir, sosyalizmin ve sol düşüncelerin hızla yükseldiği ve dünya çapında karşılık bulduğu bir zamanın düşünürüdür. Aynı şekilde Türkiye’nin tarihsel sürecinin Osmanlı devletinden beri bir parçası olan Batılılaşma sorunu da zamanın önemli tartışma konularından biridir. Kemal Tahir’i dönemin düşünürlerinin pek çoğundan ayıran şey ise O’nun karşılaştığı düşünceleri ve ideolojileri körü körüne kabullenmeyip, tartışmaya açması, kendi toplumunu özelliklerine göre uyarlamaya çalışmasıdır. Kemal Tahir’in düşünceleri her açıdan tartışılmıştır. O’na hem Batıcılardan hem de sol düşünce akımlarından çok sert eleştiriler yöneltilmiştir. Bunların bir kısmının belki de haklılık payı da vardır. Ama Kemal Tahir’in son derece haklı olduğunu düşündüğümüz bir yaklaşımı vardır: toplumlar ana hatlarıyla birbirlerinden ayrıldıkları gibi ayrıntılara girince de farklılaşırlar. Dolayısıyla bir toplum modeli için geçerli olan açıklamalar ve çözüm önerileri bir başkası için hiç te geçerli olmayabilir. Bu nedenle Batılılaşma, gerek liberal-kapitalist, gerek ikinci yüzüyle sosyalist olsun Türkiye’nin sorunlarına çare olmayacaktır. İşte bu yüzden Kemal Tahir Batılılaşmanın her iki türüne de karşıdır.

²¹ Bayram Kaçmazoğlu. A.g.e., s. 295.

²² Kemal Tahir. *Notlar:Sosyalizm, Toplum ve Gerçek*. S. 5.

²³ Kemal Tahir. *Yorgun Savaşçı*. S. 265.

²⁴ Kemal Tahir. A.g.e., s. 266.

²⁵ Kemal Tahir. *Notlar:Sosyalizm, Toplum ve Gerçek*. S. 28.

Ancak hemen vurgulamalıyız ki Kemal Tahir Batılaşmaya karşı olmakla beraber Batıdan gelen her şeye karşı değildir. O'nun karşı olduğu şey zihniyettir. O, sömürüye, insanın insanı sömürmesine karşıdır. Karşı olduğu şey doğu-Batı çatışmasında saf değiştirilmesidir. Türkiye'de kimi siyasal yaklaşımlarda oluğu gibi şekilsel-biçimsel, görüntüye odaklanan bir karşıtlık değildir Kemal Tahir'in Batı karşılığı. Aksine O, Batıya üstünlük sağlayan her şeyin Türkiye'de de bulunmasını ister. Ancak bir koşulla; toplumun özelliklerin de göz önünde bulundurarak.

Dünya tarihinde siyasal olanları bir kenara bırakırsak üretim ilişkilerini toplum yapılarını, kısaca bütün insanların yaşamını değiştiren iki büyük devrim vardır. Bunlardan birincisi uygarlığın doğuşunu sağlayan tarım devrimi, ikincisi ise günümüz dünyasını yaratan sanayi devrimidir. Tarım devrimi doğuda gerçekleşmiş, bunun sonucunda uygarlık ve doğunun üstünlüğü, yönlendiriciliği ortaya çıkmıştır. Binlerce yıl süren bu süreç sonunda sanayi devrimiyle son bulmuştur. Sanayi devrimi Batıda gerçekleşmiş ve bunun sonucunda doğu-Batı çatışmasında üstünlük Batının eline geçmiş, tarihte ilk kez Batı belirleyici olmuştur. Üretim ilişkileri bir kez daha değişmeden bu durumun dönüşmesi de zor görünmektedir. Aslında teknolojinin sürekli gelişimi bize üretim ilişkilerinde bir dönüşümün daha yaklaştığını göstermektedir. Bu dönüşümden faydalanıp faydalanamayacağımız ise toplumsal ve siyasal bilincimizle ilişkilidir. Kemal Tahir, gelişmelerin nasıl ele alınması gerektiğiyle ilgili olarak bize yeterince ip ucu bırakmış olabilir.

Kaynakça

- Bozdağ, İsmet. *Kemal Tahir'in Sohbetleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1980.
- Frankfort, Henri. *Uygarlığın Yakın Doğu'da Doğuşu*. Çev: Alaattin Şenel. Ankara: Verso-İmge Yayınları, 1989.
- Gevgilili, Ali. *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar*. İstanbul. Bağlam Yayınları, 1989.
- Kaçmazoğlu, Bayram. "Kemal Tahir ve Batıcılığa Eleştirisi". *Kemal Tahir 100 Yaşında*. Editörler: Ertan Eğribel, M. Fatih Andı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2010.
- Kemal Tahir. *Kurt Kanunu*. Ankara. Bilgi Yayınevi, 1972.
- Kemal Tahir. *Notlar: 10 Osmanlılık/Bizans*. Yayına hazırlayan: C. Yazoğlu. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1992.
- Kemal Tahir. *Notlar: Batılaşma*. Yayına hazırlayan: C. Yazoğlu. İstanbul: Bağlam Yayınları. 1992.
- Kemal Tahir. *Notlar: Sosyalizm, Toplum ve Gerçek*. C. Yazoğlu. İstanbul: Bağlam Yayınları. 1992.
- Kemal Tahir. *Yorgun Savaşçı*. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1975.
- Sarıkoca, Erem. "Kemal Tahir ve Toplum Yapıları". İstanbul: *Biyografya*, sayı 4, 2004.
- Sezer, Baykan. *Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1978
- Tunçay, Mete. *Türkiye'de Sol Akımlar*. İstanbul. BDS Yayınları, 1991.